

УДК 821.161

ОЛЬГА СЛОНЬОВСЬКА

м. Івано-Франківськ

olga.slonovska@ukr.net

ПРОГЛЯДАННЯ В МАЙБУТНЄ Й ПРОРОЦТВА ПОЕТА-ВІСНИКА ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

У статті розглядається лірика Євгена Маланюка як творча реалізація поета-вісника. Доказово доведено, що література української діаспори 20–50-х років ХХ ст. виробила міфологічну парадигму переваги окупованого народу над окупантом, створила код-програму України майбутнього на питомих прабатьківській землі в центрі Європи, а не України в екзилі, як це пропагували українські політики-емігранти.

Ключові слова: література української діаспори, архетипна критика, Євген Маланюк, поет-вісник, літературний консолідуючий вітаїстичний міф України, міфема, міфологема, архетип, міфопоетична парадигма, міфологічний концепт.

Проблема вісництва у середовищі національних поетів не нова, хоча явище такої реалізації таланту є доволі неоднозначним. Інша річ, що у філософії німецьких ідеалістів (І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шеллінг), у тому числі й українській філософії ХVIII ст. (Г. Сковорода), усталилася думка, ніби окремі митці реально почуваються «вісниками і посланниками своїх царів» [11, 197], тобто однозначно свідомі саме такого свого призначення, насамперед поети володіють здатністю передбачати грядущі події і програмувати або перепрограмувати власний народ на виконання Богом йому дорученої місії, від результативності якої залежить прийдешнє нації. Водночас внутрішні табу, які відчували генії перед написанням окремих художніх текстів, однозначно засвідчують усвідомлення ними відповідальності за власні пророцтва, які після оприлюднення вже не можуть не здійснитися. За Д. Андрєєвим, у російській літературі поетом-вісником, щоправда, пропащим із причини спокушеності Царицею Зла під час мандрів поетової душі небесними емпіреями і пекельними проваллями, судилося стати Олександрові Блоку. Вісництво притаманне митцям багатьох європейських літератур, зокрема Й.-В. Гете, А. Міцкевичу, М. Лермонтову. Те, що в окремих поезіях було ними опри явлено, збулося до дрібниць. Д. Наливайко, акцентуючи, що переважно тільки на схилі свого віку видатні майстри наважуються на пророчо-настановчі для своєї нації твори, і саме ці тексти володіють здатністю

зіграти сатанинський жарт, незважаючи на те, що апіорі Силами Провидіння були передбачені як серйозні попередження окремо взятій нації і засторога народу від необачного кроку. Наприклад, у роки Другої світової війни Німеччина розіграла з Мефістофелем ту ж саму ідею всездозволеності надлюдини, на яку спокусився середньовічний алхімік Фауст. Тотожне явище запродавства душі нації дияволу згадує і Д. Донцов у праці «Від містики до політики», наводячи як приклад поему «Пан Твардовський» А. Міцкевича – й підписаний у 1920 році між Польщею і більшовиками Ризький договір, за яким «пан Твардовський» отримував «галицько-волинську Маргарету (recte Марусю)» у віддяку за те, що визнав за московським дияволом «повне й виключне право розпинати Київську Україну», але за цю не таку вже й велику послугу червоного Мефістофеля в 1939 році «пан Твардовський» мусив віддати свою душу і «бездушним трупом лежати над Вислою» [4, 55–56], коли вже більшовицький сатана поступився Польщею дияволу гітлерівському.

В українській літературі до поетів-вісників можна причисляти П. Куліша, П. Тичину, Т. Осьмачеку й Є. Маланюка, який у ХХ ст. виявився найбільш яскравою постаттю такого значення. Посягання Цариці Зла на душу цього митця виразно відбилосся у поезії «Норвезькі очі, і лице...», в якій Є. Маланюком згадується обіцяна інфернальна нагорода-пастка («Яким *вінцем*, яким *кінцем* / Мене

обдарувать готові?») і навіть тактильні відчуття тілесного контакту з істотою потойбіччя («*О зимні пестощі! Страшні / Обійми діви кам'яної*» [7, 239]). Врешті, це один-єдиний вірш подібного змістовно-сислового наповнення у творчій спадщині поета, на відміну від поетичних набутоків О. Блока чи Т. Осьмачки. Причиною відсутності довготривалої боротьби Інферналу за перетворення Євгена Маланюка з висхідного у низхідного, а отже, пропашого вісника, виявилось насамперед те, що читацькому середовищу українських емігрантів (материковим радянським читачам цей поет був просто недоступним), а художні образи України як Антимарії, розпущеної степової бранки, божевільної Офелії, матері яничар, похитливої скіфської гетери навіть одразу після виходу у світ відповідних поетичних збірок Є. Маланюка сприймалися вкрай осудливо й із цієї причини не годилися для ламання фрустраційних стереотипів, тож і не могли стати стимулом для витворення митцями кардинально іншого взірця, ніж типово покірнана, пригноблена, заплакана й упосліджена Україна-вдовиця, Україна-сирота, Україна-покритка.

Слід узяти до уваги, що у вітаїстичному механізмі поневоленої нації в найкритичніші моменти її історії вмикається важіль метафізичного автопілотування, щоб народ усе-таки зміг вижити, заплативши за наймізерніше існування неймовірно дорожню ціну. Проте між волевиявленням представників нації часів збройного протистояння і часів неволі є суттєва різниця: «коли народ у “замороженому” стані» (за В. Рубаном), йому доводиться приховувати своє ставлення до загарбника, який паразитує, не афішуючись злочинцем щодо раба, але відає, «що він добродичинець щодо своєї нації» [9, 8]. Відомий афоризм про те, що свобода – справа пригноблених, цілком справедливий, проте треба враховувати, що громадянська позиція материкових українських письменників у ХХ ст. знала суттєвих, навіть незворотних змін та мутацій і стосувалися не стільки особистісного сприймання/несприймання ними тоталітарного режиму, скільки мужності власне своєю творчістю протистояти державному злу. А. Камю небезпричинно резюмував, що

митці минулого могли промовисто мовчати, зате новітні тиранії вже не допускають позиції невтручання, отже, талановитим людям «приходиться бути „за” або „проти”... а не вибирати вигідну роль свідка» [5, 137]. У такій ситуації національна ідея як те, що заборонене й репресивними методами витіснене зі свідомості (за З. Фройдом), переходила в підсвідомість, і «політика сублімувалася в літературу» [2, 18]. На ділі саме це й призвело до соцреалістичний принципу у всіх, без винятків, радянських національних мистецтвах й літературах. Коли ж українські радянські митці таким чином пристосувалися, питома нація в материковій Україні автоматично оніміла. Частково допустимі владою українські фольклорні твори, звичаї, обряди набрали вигляду екзотики й перетворилися в нікчемну «шароварщину». Це однозначно засвідчувало, що «провідна верства» нації більше мертва, ніж жива. Закономірно, що й вісництво, притаманне ранньому П. Тичині в «Сонячних кларнетах», який у часи розквіту таланту Є. Маланюка вже перетворився у пропашого вісника, у його діаспорного побратима асоціювалося хіба що зі щирим співчуттям і свідомим осудом: «Від кларнета твого – пофарбована дудка зосталась» [7, 34].

Подібно до латентно-безмовного протистояння більшовицьким окупантам основної маси народу в Радянській Україні, що однозначно підтверджувало національну поразку, в середовищі української діаспори домінуюче місце зайняла інша крайність: квазі-ідея створення України в екзилі. Тільки найбільш прозорливі серед діаспорних українських митців мали мужність сприймати це явище як інфернальну пастку і, навіть передбачаючи гнів земляків-емігрантів, категорично відторгати запропоновані українському народові такі метафізичні манівці. Закономірно, що в ліриці Є. Маланюка як протидія квазі-ідеї України в екзилі появилися образи-символи зловісних міражів держави-«вічного голландця», «мстивого привида». Якщо взяти до уваги, що діаспорні читачі раніше вже погодилися з поетом, що навіть менталітет українців потребує переосмислення і перезавантаження («Обабіч шляху із Варяг у Греки /Ще й досі живуть ні варяги, ні греки./ А так собі,

еманація, гра – / *Дрижить протоплазмою без ядра./ І скільки б не пружили і не палили – / Тільки ойойкало тлусте тіло,/ Тільки переповзало завжди / Тудою – сюди, а сюдою – туди» [7, 235]), але не все ще втрачено («Як в нації вождя нема, / тоді вожді її – поети» [8, 24]), адже Бог посилав, посилає і завжди посилатиме Україні духовних поведирів, то саме така авторська позиція Є. Маланюка стосовно ідеї України в екзистенційній скеровувала енергію кращих діаспорних митців (зокрема Т. Осьмачку-поета, І. Багряного-поета) у русло віртуального творення Української держави виїмково на її споконвічних теренах і Богом призначеному місці, що передбачало оптимально якісну перетрансформацію надій і помислів української нації в цілому в код-програму України майбутнього.*

Як взірць для реалізації, літературний авторський міф Української держави Євгена Маланюка містив вагомий дороговкази: держава Україна має воскреснути лише в материковій Україні; провідниками державності повинні стати кращі представники покоління, яке вже народилося; народ, як і та його частина, що в еміграції, так і той основний контингент, що під радянським ігом, повинен згадати героїчне минуле й досягнути своє призначення, не впадаючи ні в меланхолію і розпач від колишніх поразок, ні в ейфорію від колишньої слави, взяти за зразок кращі сторінки історії, якнайшвидше самоідентифікуватися, правильно визначивши, хто з потенційних зовнішніх ворогів найбільше посягає на національну незалежність України та її територію. Закономірно, що у материковому красному письменстві про подібний консолідуючий літературний міф Української національної держави не могло бути й мови: хоча на питомих українській території голограма зруйнованого протягом трьох століть Домону Української Нації ще транслиувала основні державницькі ідеї, але вже сповідувати їх майже не було кому.

У відродженні Української держави, як результаті енергетичного донорства через пуповинний зв'язок України майбутнього з Україною горньою, небесною, ще раніше розпізнаною поетовою душею під час мандрів небесними емпіреями, Є. Маланюк був твердо

переконаний: «Але недаром, о, недаром / Я креслив літери цих літ: / Мій жар спахне колісь ударом, / І в дійсність обернеться мій. / Мій ярий крик, мій біль тужавий, / Випалюючи ржу і гріх, / Ввійде у складники держави, / Як криця й камінь слів моїх» [7, 134]. Інша річ, що й астральна Україна, і Україна прийдешнього в Є. Маланюка суттєво відрізнялася від існуючої раніше Малоросії як колонії Росії і сучасної цьому авторові бездержавної УРСР, втілених поетом у брутальному образі вселенської повії, доступної всім гвалтівникам-колонізаторам на роздоріжжі хаосу, в якій перетворилася її сакральна територія.

Тим часом праукраїнське, ментально зафіксоване у підсвідомості благоговійне ставлення до неньки, образ матері як найвищий ідеал краси, любові, жертвовності, вступали в гостре протиріччя з Маланюковою концепцією держави-мачухи-повії. Тож підсвідомо осягаючи свій переступ, «кривавих шляхів апостол» [7, 32], «залізний імператор строф» [7, 51] час від часу намагався пом'якшити ситуацію, звертаючись до України зі спонуканнями («...Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу?...» [7, 60] чи й себе самого ставлячи на рівень парії, тобто поряд із бездержавною вітчизною відчуваючи власну трагічну ущербність («Прости, що я не син, не син Тобі ще, / Бо й ти – не мати, бранко степова!» [7, 48]). До того ж Є. Маланюк небезпідставно підозрював що запропонована йому Небесним Архівом Україна-розпусниця є не чим іншим, як хитрою підміною Силами Зла справжньої астральної України. З цієї причини поет визнає, що без маски романтичної личини анти-Україна набирає інфернальної сутності Гоголевої панночки: «А може, / й не Еллада степова, / Лиш відьма-сотниківна мертва й гарна, / Що чорним ядом серце напува / І опівночі воскресає марно» [7, 11]. Таку Україну поет називає «чорною Елладою», зрадливою Кармен, «Антимарією», «повією ханів і царів» і свої гнівні прокляття адресує саме їй, а не землі батьків чи астральному прототипу держави українського народу. Любов і ненависть Євгена Маланюка до України-Януса не випадково монолітно злютовані: «Любити й ненавидіти батьківщину дано геніям. Так немилосердно картати Україну міг лиш той, хто був

готовий за неї віддати своє життя. Воістину небувале й нетрадиційне для нас розуміння патріотизму» [8, 11]. Тим часом Україна як правова національна держава (Персона – за К. Юнгом) неможлива без України у минулому колонізованій і ущербній (Тіні – за К. Юнгом). Ці два основні прояви внутрішньої суті держави, як і два прояви глибинного концепту кожної людини, мусять уживатися упродовж усього свого існування.

Унаслідок метафорично-міфологічного різновиду художнього мислення, яким володів, Є. Маланюк навіть як літературознавець і компетентний знавець античної історії та філософії, проводив сміливі паралелі й пропонував такі гіпотези, які можна вважати хіба що неоміфологічними складниками його літературного авторського міфу. Йменуючи українське підсоння степовою Елладою, а Київ – Олександрією, поет зіставляв і порівнював їх завдяки відповідним міфемам і високим взірцям високорозвинених держав – Стародавньою Грецією чи з Єгиптом, столицею якої з величезними духовними надбаннями й найбільшою у світі бібліотекою було місто Олександрія. Міфологічна юдоль ганьби, поява якої на українських теренах, за Є. Маланюком, спровокована оскверненням бездержавної нації всіма колишніми, існуючими й потенційними колонізаторами («*На узбіччі дороги – з Європи в Азію, / Головою на захід і лоном на схід – / Розпростерла солодкі смагляві м'язи / На поталу, на ганьбу земних огид*» [7, 53]), засміченням українського генофонду сім'ям загарбників як загроза повної асиміляції («*...в дикім лоні, наче камінь, / Монгольське важчає байстря*» [7, 89]), інфікуванням питомо європейських світовідчужань небезпечними для України фрустраційними домінантами азіатського типу мислення («*Чи ж пропалить синій жар Європи / Азії проказу золоту?*» [7, 154]), – це та шкала саме тих індексів, без яких міфологічний концепт «Свій/Чужий» перестає діяти, а народ втрачає найпитоміші ознаки.

Міфологічна колізія ворога-сквернителя-руйнівника-смертоносця України у віршах Є. Маланюка розв'язується аналітично й послідовно. Митець не зосереджує своєї уваги на історичних воєнних протистояннях українців

полякам, туркам, татарам, адже це – всього лише колишня історія, минувшина, остаточно перегорнута сторінка подій. Росія ж – ворог постійний, інфернальний виродок, осине гніздо, потенційна загроза для всього світу. Волею об'єктивних обставин Україна граничить з нею, отже, апріорі постійно знаходиться в зоні ворожого посягання. Водночас Маланюкові літературознавчі, критичні та публіцистичні статті підводять до висновку, що прискіпливе опрацювання цим автором усіх йому доступних матеріалів з проблеми ідентифікації Росії як колонізатора – це вироблення тактики оптимальної протидії настільки небезпечному монстрові. У працях «Мікроби наступають», «Єдинонеподілимство», «Малоросійство», «До проблеми большевизму» Є. Маланюк піддав ретельному аналізу суспільні російські явища й визнав, як підкреслює Т. Салига, «її невсипущу потребу ставити на коліна інші народи, а зокрема з українців творити своїх “підпасичів”, робити малоросів, перевертнів і покручів», а тому неухильно плекати в мізках українців малоросійство, за визначенням Є. Маланюка, – «тип завжди національно-дефективний, скалічений психічно і духовно, а часом і ментально» [10, 10]. Та найважливішим у ставленні діаспорного поета до постійного зовнішнього ворога української нації було те, що цей вісник збагнув диявольську здатність Росії до метаморфоз. Т. Салига пише: «*Ліричний герой його поезії “Прозріння” у своїй повновагій справедливості знає, як судити Хлестакова, себто, як судити саму Росію. Він наче б прозирає: «Всі виродки, здається, проказав / Рвучким і ярим віршем... А Росія / Ще догнива, як здохлий бронтозавр, / І труп – горою – мертво бовваніє. / О, люте стерво! Твій посмертний дух / Ще мстить – смердящий безнадійний Лазар»* [10, 10]. Біблійний психотип безнадійного, але все-таки не вмираючого Лазаря, як і міфологема гнилої туші допотопного бронтозавра, що й після смерті здатний затруювати все навколо, через що, за Маланюком, «низом стелеться зараза» [10, 10], подають Росію вже не просто в образі шахрая й морального банкрута Хлестакова, який настільки зжився з маскою ревізора, що вже без перевірки навіть абсолютно непідконтрольних йому об'єктів

себе не уявляє, а у страхітливій іпостасі все-сильного чудовиська з виразними інфернальними рисами безсмертя. Монструальні риси, прищеплені Росії Петром I, синхронно набирають рецедивів через століття, вимордовуючи й саму російську націю (у вірші «Убійникам» Є. Маланюка про це йдеться прямо: «Ваш божевільний деміург / Створив кубло гнилих утопій / З туману й крові – Петербург» [7, 83–84] – і далі: «Це ж він, незнищений, як завше, / В вітрах історії – стріла, – / Москву залізом загнуздавши, / Ще раз Полтавою пала» [7, 54]). Полтава ж як міфологема найстрашнішою для українців поразки й трагічний символ втрати державності на цілі віки у Є. Маланюка містить вагомий лексичний спектр відчуттів і асоціацій. Ця міфологема виринає навіть у історичних розвідках поета, які стосуються зовсім іншої нації: «Чеський нарід... мав свою „Полтаву“ майже на століття раніше – битву при Білій Горі 1620 р.» [6, 59]. Усвідомлення того, де, коли і якими вівісекціями нація окупантів нищить бойову звитягу нею підкореного народу, у Є. Маланюка трансформується у прямий заклик до збройного протистояння: «**Дарма припрошуєш: „Скорись!“**, / Удосконалюючи пута, – / У відповідь буде: обріз! / У відповідь буде: отрута!» [7, 133]. Особисто пережите Є. Маланюком, у роки громадянської війни побачене власними очима, злютоване в поетичні ряди на сторінках книг увиразнювало картини наруги окупантів над святинями українського народу і поглиблювало пропасть протистояння й огром внутрішньої переваги окупованих над окупантами. Як це властиво поетам-вісникам, Є. Маланюк тим же батогом зневаги, що й Росію, шмагає й українців, які в часи УНР не вибороли своєму народові волі: «Ти, у кого і нерви – бандура, / В чій серці ридає раб, – / Стань шулікою, вовком, буйтуром, / Тільки просто, просто – на Муром – / Заграване – граб! / Ти, що змиршавів у корості, / Вигноїв власне ім'я, – / Всю палючу отруту злості / На сусальне злото Кремля. / За набоїв в стінах Софії, / За криваву скруту Крут – / Хай же хижє серце Росії / Полонецькі пси роздеруть» [7, 68]. Ці рядки Є. Маланюка перегукуються зі строфами багатьох патріотичних віршів інших митців-

емігрантів. Наприклад, аналогічно до мусульманського поняття «священної війни проти невірних», Іван Багряний саме в поезії «Газават» пророчить новітній імперії (СРСР) розпад й неминучу загибель, після якої уярмлені народи відчують себе готовими жити не комунальному, а окремому власному національному домі: «О нечисть, кинута на голову народів, / На голову затурканим рабам, – Культура!!! / О, чи скоро скаже – годі! / Й розвалить раб пародію з пародій / І прапор ваш на шмаття поруба?» [3, 34]. Міфологічний простір «всіх світів», тобто Богом даної території народам, які прихистили українських емігрантів-біженців, чітко відокремлюється від інфернального простору Росії, де українці можуть бути лише в'язнями, увиразненого словом «розпуття», внутрішня форма якого передбачає непевність за свою власну долю і підсвідомі вагання перед остаточним вибором того народу, який став колонізатором для інших націй.

Викривальними засобами поетичного слова поет-вісник Є. Маланюк прагнув розблокувати свідомість співвітчизників, переконати їх у тому, що гніт і недоля – не Боже випробування волячої української терплячості, а строгий іспит Абсолюту на розпізнання воєно-колонізатора. Підґрунтям для витворення образу України-мрії-покоління став розроблений Є. Маланюком літературний авторський міф прекрасної і могутньої Української держави, яка завдяки своєму астральному прототипу здатна воскреснути на споконвічних теренах як держава національна. Зрозуміло, що Євген Маланюк пропонував метафорично-міфологічні шляхи реалізації державницької ідеї багатьох поколінь українських патріотів, але ж саме так реалізує власне призначення національний поет-вісник.

Список використаних джерел

1. Андреев Д. Роза мира / Даниил Андреев. — Петрозаводск : Карелия, 1994. — 295 с.
2. Андрусак І. Блиск і злиденність української націонал-демократії / Іван Андрусак, Євген Петренко. — К. : Смолоскип, 1999. — 79 с.
3. Багряний І. Золотий бумеранг та інші поезії / Іван Багряний. — К. : Рада, 1999. — 679 с.
4. Донцов Д. Від містики до політики / Дмитро Донцов. — Торонто : Спілка визволення України, 1957. — 61 с.
5. Камю А. Творчество и свобода / Альбер Камю // Камю А. Творчество и свобода: статьи, эссе,

- записные книжки. — М. [Б. изд.], 1990. — С. 120—169 с.
6. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк. — К. : Обереги, 1992. — 80 с.
 7. Маланюк Є. Поезії / Упоряд., вступ. стат. і прим. М. Я. Неврлого / Євген Маланюк. — К. : Український письменник, 1992. — 318 с.
 8. Неврлий М. Муза болю, гніву, боротьби: Є. Маланюк / Микола Неврлий // Маланюк Є. Поезії. — К. : Український письменник, 1992. — С. 5—30.
 9. Рубан В. Міф про міф, або Про втікачів з резервації / Василь Рубан // Літературна Україна. — 1998. — 3 грудня. — С. 8.
 10. Салига Т. Євген Маланюк: художня ідентифікація Росії / Тарас Салига // Літературна Україна. — 2002. — 22 серпня. — С. 10.
 11. Сковорода Г. Пізнай людину в собі / Григорій Сковорода. — Львів : Світ, 1995. — 527 с.
 12. Юнг К. Аіон / Карл Густав Юнг // Юнг К. Избранное. — Минск : Попурри, 1998. — С. 159—246.

OLGA SLONOVSKA

Ivano-Frankivsk

STUDY IN MAYBUTNI PROROTVA THE PETA-SPRING OF ЄVENNA MALANYUK

In the article Yevhen Malaniuk's lyrics is considered as the creative implementation of a poet-herald. It is proven that the literature of the Ukrainian diaspora of the 20–50s of the twentieth century has worked out the mythological paradigm of the superiority of the occupied people over an invader, it has created the code-program of Ukraine for the future on its own ancestral land in the centre of Europe, and not Ukraine in the exile, as Ukrainian immigrant politicians propagandized.

Key words: Ukrainian diaspora literature, archetypal critics, Yevhen Malaniuk, poet-herald, the literary consolidating and vitaistic myth of Ukraine, mythema, mythologema, archetype, mythological paradigm, mythological concept.

ОЛЬГА СЛОНЕВСКА

г. Ивано-Франковск

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ И ПРОРОЧЕСТВА ПОЭТА-ВЕСТНИКА ЕВГЕНИЯ МАЛАНЮКА

В статье рассматривается лирика Евгения Маланюка как творческая реализация поэта-вестника. Доказано, что литература украинской диаспоры 20–50-х годов XX в. выработала мифологическую парадигму преимущества оккупированного народа над оккупантом, создала код-программу Украины будущего на истинно прародительской земли в центре Европы, а не Украина в изгнании, как это пропагандировали украинские политики-эмигранты.

Ключевые слова: литература украинской диаспоры, архетипическая критика, Евгений Маланюк, поэт-вестник, литературный консолидирующий виталистический миф Украины, мифема, мифологема, архетип, мифопоэтическая парадигма, мифологический концепт.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2017